JAŠIŪNŲ (GELOŽĖS) PILKAPYNAS

Valdemaras ŠIMĖNAS

VU pradėjo Jašiūnų (Geložės) pilkapyno (AR 144; A 1036) (Vilniaus aps., Šalčininkų r., Jašiūnų sen.) archeologinius tyrimus. Buvo ištirtas vienas dujotiekio trasos ardomas pilkapis pilkapyno V dalyje ir apeiginė laužavietė pilkapyno PV kampe. Tyrinėjimus finansavo KVAD pagal apardytų ir ardomų archeologinių vietų tyrimų programą.

Pilkapynas yra 1,25 km į PR nuo kelio iš Turgelių į Vilniaus–Šalčininkų kelią ir 0,8 km į ŠR nuo Vilniaus–Šalčininkų kelio, Šalčininkų miškų urėdijos Jašiūnų g-jos Paliepių miške, 62 kvartalo P dalyje ir 65 kvartalo Š dalyje. Šiuo metu saugoma 7,8 ha dydžio teritorija ir T. Šidiškio sudarytame plane pažymėta 112 pilkapių. Tačiau apėjus pilkapyno pakraščius paaiškėjo, kad keli suplokštėję pilkapiai nepažymėti. Š dalyje už keliuko dar yra keturi nesaugomi pilkapiai. Viename jų nesenai iškasta duobė. Minėtame plane pastebėta ir daugiau netikslumų, todėl jis buvo perdarytas. Dalis pilkapių yra pažeisti 17 m pločio dujotiekio trasos arba yra ant kvartalinės linijos. Todėl ateityje juos taip pat reikėtų ištirti. Reikėtų patikslinti pilkapyno teritoriją. Pilkapyno ŠR teritorijos kampe pilkapių nėra, o už keliuko Š pusėje teritoriją reikėtų išplėsti.

Anksčiau pilkapynas vadintas Jašiūnų vardu. Tik 1997 m. įrašius į registrą buvo pavadintas Jašiūnų (Geložės) vardu. Nemažai pilkapių kasinėjo mėgėjai. Daugelio pilkapių centre yra iškastos gilios duobės. Archeologinėje literatūroje minima, kad mėgėjiškų tyrimų metu buvo randama žąslų, balno kilpų ir kitų radinių, tačiau jie neišliko. 1938 m. du pilkapius centrinėje pilkapyno dalyje (prie R–V kryptimi einančios kvartalinės linijos) ištyrė VU AM darbuotoja H. Cehak-Hołubowiczowa, todėl mano tirtas pilkapis turi tęstinę numeraciją ir pažymėtas Nr. 3. H. Cehak-Hołubowiczowos tyrimu metu kapų nebuvo rasta. Tyrinėjimų rezultatai buvo skelbti spaudoje. Tirti pilkapiai liko neužkasti ir dabar vietovėje lengvai išskiriami.

Pilkapiai pilkapyne išsidėstę padrika eile Š–P kryptimi. Didesnė koncentracija yra pilkapyno PR dalyje. Pilkapyno Š dalyje pilkapiai iš R ir V apsupti nedidelių pelkių. Dauguma pilkapių yra aukšti (1–2,5 m) su duobėmis ar grioviais prie sampilo. Literatūroje minima, kad mažesni pilkapiai dažnai yra su akmenų vainikais. Tačiau sudarant pilkapyno planą, tokių pilkapių nepastebėta. Suplokštėję pilkapiai yra išsidėstę pilkapyno pakraščiais, V ir PV dalyje. Atrodo, kad jie yra vienalaikiai su didesniaisiais pilkapiais ir datuotini I tūkst. pabaiga – II tūkst. pradžia. Prie kvartalinės linijos R pilkapyno dalyje yra vienas pailgas pilkapis.

Didžioji pilkapyno dalis apaugusi senais medžiais: pušimis ir eglėmis. Š pilkapyno dalyje prie pelkaičių yra ištisinis kirtimas. Pilkapyno teritorija yra tvarkyta paminklosaugininkų. Prieš keletą metų buvo išretintas eglaičių pomiškis. 1999 m. archeologas R. Kraujalis pilkapiuose užkasė eroduojančias duobes. Kadangi pilkapynas yra vienas gražiausių Vilniaus apylinkėse, čia romuviečiai dažnai švenčia

vėlines ir kitas pagoniškas šventes. Atvykus tyrinėti, beveik ant visų pilkapių rastos nesudegusios žvakės.

2000 m. tirtas pilkapis 3 yra 65 miško kvartalo V dalyje. Jis turi 7,5 m skersmens ir 0,6 m aukščio smėlio sampilą bei prie jo žemėmis užslinkusias duobes. Pilkapio V dalis yra nežymiai nustumta tiesiant dujotiekį. R ir P pusėje pilkapis siekia kitus du gerokai aukštesnius pilkapius su grioviais. Jų grioviai yra dalinai įkasti į tiriamo pilkapio sampilo pakraščius. Pietuose esantis pilkapis taip pat yra stipriai pažeistas dujotiekio trasos. Bet jis nebuvo tirtas.

Tyrimų metu kapų pilkapyje nebuvo rasta. Nepasitaikė taip pat net atsitiktinių degintinių kaulų. Tik nukasus sampilą, įžemyje, išryškėjo ovalo artimo apskritimui formos trijų duobių kontūrai. Jos yra PR, ŠR ir ŠV sampilo pakraštyje ir dalinai po juo. Duobės yra 2–1,4 m skersmens ir 0,3 m gylio. Sampilo V pakraštyje išryškėjo migdolo formos 4,5x2 m dydžio ir 0,8 m gylio duobė. Preparuojant ŠR esančios duobės kontūrą, visai paviršiuje, pakraštyje į sampilo pusę, buvo surasti trinariai geležiniai žąslai.

Kadangi tyrimų metu buvo naudotas metalo ieškiklis, juo taip pat buvo patikrintos šalia esančių pilkapių duobės ir žvėrelių urvai. 23 m į ŠR nuo tirto pilkapio, iš žvėrių urvo išstumtose žemėse, ŠR sampilo pakraštyje buvo surasti unikalūs dvinariai žąslai su keturiomis grandimis ir žalvarinis varpelis. Žąslų grandys tordiruotos. Ant jų išlikę vadelių tvirtinimo apkalai.

Pačiame pilkapyno PV kampe, prie pat riboženklio, buvo tirtas suplokštėjusį pilkapį primenantis sampilas. Jį taip pat gerokai apardė dujotiekio trasa. Sampilo V dalis buvo apardyta ir užstumdyta žemėmis iš dujotiekio trasos. Pradžioje net buvo sunku nustatyti,kokio skersmens yra sampilas. Buvo kasamas 7x10 m dydžio plotas paliekant kontrolinę juostą R–V kryptimi. Tyrimų metu nustatyta, kad sampilas yra ovalo, ištęsto Š–P kryptimi, formos, 9x7 m dydžio ir 0,6 m aukščio. Viršus padengtas stora velėna. Visas sampilas yra supiltas iš gausių degėsių. Dauguma degėsių yra gana dideli. Vietomis galima išskirti be tvarkos sudegusius rąstus ir šakas. Tai priminė G. Vėliaus tirtas Žygmantiškių medžių anglių degyklas (žr. *ATL 1998 ir 1999 metais,* V., 2000, p. 390–391). Archeologinių radinių ar degintinių kaulų sampile nerasta.

Tik nukasus sampilą, įžemyje pradėjo ryškėti 8 apvalių ir ovalo formos degėsingų duobių ir, matyt, 6 stulpaviečių ovalus 5 m skersmens ratas. Sampilo viduryje taip pat išryškėjo nedidelės apvalios duobės kontūras. Aiškiai matėsi, kad duobės sudaro kažkokią sistemą. Dalis konstrukcijos galėjo būti už perkasos ribų ir dujotiekio trasos pusėje. Tačiau perkasos pakraščiais augusios senos pušys neleido tiriamos teritorijos išplėsti į šalis, o dujotiekio pusėje įžemis buvo permaišytas buldozeriais. Nuimant kontrolinę juostą, sampilo R papėdėje, įžemyje, buvo įkastas didelis (84x65x38 cm) akmuo. Š gale akmuo nežymiai įskeltas. Jokių kitų aiškesnių žmogaus veiklos pėdsakų nepastebėta. Taigi apibendrinant galima teigti, kad tai ne medžių anglių degykla ir ne pilkapis. Manyčiau, kad laužavietė gali būti susijusi su apeigomis. Kadangi pilkapyno pakraščiuose yra pastebėta ir daugiau tokių „suplokštėjusių pilkapių“, ateityje reikėtų ištirti dar keletą jų. Tai leistų tiksliau nustatyti jų paskirtį.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad 1,5 km į V nuo pilkapyno yra Gojaus gyvenvietė. Nėra duomenų, kad pilkapyne būtų rasta žmonių kapų ar įkapių. Visos įkapės sietinos su žirgais. Pilkapynas skirtinas Rytų Lietuvos pilkapynų grupei ir datuotinas vėlyvuoju geležies amžiumi. Ateityje pilkapyno tyrinėjimus numatoma tęsti.

JAŠIŪNAI (GELOŽĖ) BARROW CEMETERY

In the Jašiūnai (Geložė) barrow cemetery (Šalčininkai district) the barrow 3 was investigated, under the piled earth of which 3 pits were found, it contained no signs of funeral or any finds. Under the foundation of the barrow the iron riding bit with three – jointed mouthpiece were found. During the investigation of the flattened barrow available in the edge of the barrow cemetery, the circle containing 8 rounded pits and pole site was found. According to the finds and the construction of the barrows the Jašiūnai (Geložė) barrow cemetery is dated to the Late Iron Age.

MINČIOS PILKAPYNAS

Povilas TEBELŠKIS

Minčios pilkapynas (Utenos r.) (A 931, buvęs AR 1341) yra 0,1 km į P–PR nuo Daglėjaus ež., abipus Tauragnų–Minčios kelio, Aukštaitijos nacionalinio parko Minčios miško 97 kvartalo PV dalyje ir 111 kvartalo ŠV dalyje. Pilkapynas užima 2,0 ha plotą. Jį 1970 ir 1977 m. žvalgė LII, 1980 ir 1985 m. – MMT, 1999 m. – KPC. Pilkapyne suskaičiuoti 26 pilkapiai (*KPE*, V., 1998, t. 2, p. 156 klaidingai nurodoma apie 60 pilkapių). Vienas pilkapis, esantis ties kvartaline proskyna, skiriančia 97 ir 111 kvartalus, ją mineralizuojant buvo nuolat ardomas. Siekiant išvengti visiško pilkapio sunaikinimo, buvo parengta jo ištyrimo programa. MAK pritarus, šis objektas buvo įrašytas į KVAD apsaugos tikslais tiriamų objektų programas. Pagal 2000 06 16 išduotą leidimą Nr. 81, tų pačių metų liepos mėnesį pilkapis buvo ištirtas. Beje, dar 1975 m. du ardomus šio pilkapyno pilkapius ištyrė tuometinio Istorijos ir etnografijos muziejaus archeologė E. Butėnienė. Kapų nerasta.

Iki tyrimų pilkapio sampilo skersmuo siekė apie 9 m, aukštis – iki 1,0 m. Tyrimų metu (ištirtas apie 90 m^2 plotas) nustatyta, kad pilkapio sampilas supiltas iš gelsvo smėlio su pilkos žemės priemaiša. Išlikęs sampilo aukštis siekė 0,2–0,5 m. Iki pilkapio supylimo buvusi velėna išlikusi tik centrinėje pilkapio dalyje (kv. E-2–8; F–2–8; G–3–8). Tai 8–12 cm storio pilkos žemės su smėliu ir smulkiais angliukais sluoksnelis. Kitose vietose jis, matyt, nukastas formuojant sampilą. Pilkapio sampilą juosė ovalo formos 0,5–1,2 m pločio ir 0,2–0,4 m gylio griovys, užpildytas pilka, vietomis tamsesne žeme su smėlio priemaiša. Pilkapio ŠR pusėje (kv. G–H–I–1–2) tarp griovio galų yra paliktas 2,5 m tarpas. Tiriamo ploto kv. F–7 0,5 m gylyje nuo žemės paviršiaus, ant buvusios velėnos